

«Лииндэ сурун уопсай уорэхтээһин оскуолата» Муниципальной бюджетнай уорэх тэрилтэтэ
Эдыгээн эбэнки национальной улууһа

Темата: Учутал — үтүө доҕорбут, олохпут сирдьитэ.

Дакылаады суруйда: Лииндэ орто оскуолатын
История,обществознания учутала
Ильинова Евдокия Николаевна

Баахынай-2024с

Кириитэ.

Сырдыкка, кэрэбэ көтүтэр,

Үтүнү- кэрэни үксэтэр

Үтүкэн киһибит учуутал

Үйэ саас Эйиэхэ дынг махтал!

Киһи бу олоххо олорорун устатын тухары санаттан-саһаа үөрэнэр: бэйэн сыһаларын, ситиһиилэрин, толкуйдуургар, тутта-хапта сылдьаргар, бэл диэтэр сангарар саһаар суолу-иһи хааллараллар.

Саһыран баран ханнык баһарар киһи олорбут олоһун эргиллэн корор, ол коруутугэр кундугтэн кунду, кини сурэбин –быарын сылытар, аан бастаан Билии дыкти дойдутугар уктэннэрбит, куруутун сырдыгынан сыдыаайар дьонноругар мунура суох махтанар.

Эдыгээн орто оскуолатыгар улэлээн ааспыт оройуоммут сайдыытыгар бэйэлэрин улэлэринэн-хамнастарынан үтүө холобур буолар дьоммутун ситиһии билэр сыллаахпыт.

Учуутал диэн кырдык сүдү, улуу идэ. Бу идэбэ таба тайаммыттар киэн билиилэринэн, олоххо сыһыаннарынан, сүрэхтэрин сылаһынан үөрэнээччилэригэр сырдыгы-кэрэни саһаллар, үгүс ыччат барба махталын, биһирэбилин үйэлэргэ ылаллар Оттон учуутал киһиэхэ самай үрдүк сыанабылынан үөрэнээччилэрин ситиһиилэрэ, үтүө махталлара буолар. Ханнык баһарар киһиэхэ бастакы оскуола, маһнайгы учуутал кини инники үөрэбэр, олоһор, дыһыбатыгар ураты суолталаах дииллэрин курдук мин олоһор «үөрэх», «учуутал» диэн тыллар инники миэстэбэ тураллар.

Мин дыһыбабар махтанар оннук биир улахан киһибинэн учууталым, Ханчаева Ульяна Васильевна буолар. Киэн билиилээх –этуазист учуутал .

Үлэтигэр бэриниилээх, майгылаах бастына Ульяна Васильевна Эдыгээн орто оскуолатыгар өр сыл үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Кини Атырдыах ыйын 13 кунугэр, 1965 сыллаахха Дьокуускайдаабы историко-филологической факультет салаатын бүтэрэн Эдыгээн орто оскуолатыгар саха тылын уонна литературатын учууталынан улэтин саһалаабыта. Саха тылын уонна уорэтии дэгиттэрин баһылаан баай опыттаах буолан «Сэттис кылааска туохтууру болохтоон уорэтии»-диэн тиэмэни онорон таһаарар.

Ол курдук «Аахпыттан суруйуу хомуурунньуга (VIII-IX кылаастар) сборник авторынан буолар. Кини уроктара саха тыла уонна национальной культура торообут, эбэнки

фольклора бэйэлэрин кытта ыкса сибээстээх . Национальной культура уроктарыгар хас биирдии обону хомуска, саха наруодунай ырыатыгар уһуйара.

Ханчаева Ульяна Васильевна «Эдьигээн историята»-диэн факультативы тэрийэн ыытара, улус музейыгар биллиилээх дьоннор тустарынан элбэх матырыйаалы хомуттарара. Кин уорэппит оболоро республиканскай олимпиадаларга урдук таһаарыылаахтык кытталлара.

Элбэх бириэмэни Ульяна Васильевна А.Я. Уваровскай биографиятын уорэтиигэ анаабыта. , кинигэ саха тылынан бэчээттэнэн тахсарыгар олук буолбута. 1998 сыллаахха республиканскай инники-хардыга дакылаат аахпыта, «Воспоминаний» А.Я.Уваровского.

Бу дакылаады суруйарбар уорэппит оболоруттан ахтыыны хомуйдум. Олортон биирдэстэрэ Саха Республикатын уерэбириитин туйгуна Софронова Н.В.бу курдук суруйар:

Хас биирдии киһи мин санаабар оҕо сааһыгар, ааспыт олоҕор санаатынан төннө турар буолуохтаах. Бу кэмнэ ордук дьэнкэтик өйдүүгүн, хайдах дьону кытары алтыспыккын, ким эн дьылбабар суолу-иһи хаалларбытын, оччотооҕу оҕотук сааскар «улахан» олох аанын сэгэтэн сыаналамMAT сүбэлэри биэрбитин, сууйуллубат сырдык, үтүө санаалары ииппитин. Оннук дьон элбэҕэ суохтар, кинилэр эн чугас аймахтарын, төрөппүттэрин, доҕотторун буолаллар. Ыкса ыалларын, биир дойдулаахтарын уонна биллэн турар үөрэппит учууталларын ортолоругар ордук баар буолаллар. Мин дьылбабар махтанар оннук биир улахан киһибинэн учууталым, кылааһым салайааччыта Ханчаева Ульяна Васильевна буолар.

Кылаас салайааччытын быһыытынан Ульяна Васильевна олус ирдэбиллээҕэ. Сөбүлээбэтэбин аһаҕастык биллэрэрэ, кылаас ортотугар буолбакка биирдиилээн ыныран эйэбэстик кэпсэтэрэ.

Кини ыытар уроктара наһаа интэриэһинэй, оҕо өйүгэр-санаатыгар кииримтиэ, олоҕу кытта сибээстээх буолаллара. Кылааһыгар үөрэтэрин таһынан, эбии үөрэҕи, тематическай интэриэһинэй ис хоһоонноох кылаас чаастарын, оонньоулары ыытара.

Хас биирдии киһи олоҕор, дьылбатыгар учуутал олус улахан оруолу ылар. Учуутал киһи дууһатыгар, өйүгэр-санаатыгар, үлэтигэр-хамнаһыгар олоҕун усталаах туоратын тухары сирдыт буолан хаалар. Ол курдук учууталым үтүө холобурун батыһан, кини идэтигэр бэриниитэ, дьулуура, киэн билиитэ-көрүүтэ миигин учуутал идэтигэр уһуйбута. Ульяна Васильевна үөрэппит оҕолоро араас идэлээх үлэһит буолбуттарыттан мунура суох үөрэрэ.

Ульяна Васильевна үөрэппит оҕолорун, үөрэнээччилэрин санааларыгар учууталларын туһунан сырдык өйдөбүл үйэлэргэ өлбөөдүйүө суоҕа. Кини кэлэр көлүөнэ

учууталларга холобур, чугас аймахтарыгар, дьонугар-сэргэтигэр киэн туттунуу, үөлээннээхтэригэр уһун сылларга ахтылла, санатылла, үйэтитиллэ туруо.

1974-1975 сыллаах ыһуустар оҕолорун ааттарыттан Зоя Николаевна Мусалымова Ахтытыгар бу курдук суруйар:

Ульяна Васильевна биигини тохсус, онус кылааска Эдьигээн орто оскуолатыгар уорэппитэ.

Наһаа учугэй майгылаах, оҕолору ойдуур, булугас сыты саналаах утуо учуутал этэ.

Кини ытыгар уруогар бары чуумпуран олон, харахпытыгар корордуу олон истэрбит. Ульяна Васильевна бэйэтин идэтин баһылаабыт улуу учуутал диэтэхпитинэ сыыспатым буолуо.

Хас корустэбин ахсын уорэппит оҕолорун хайдах улэлиллэрин, ололорун ыйытара, субэ-ама биэрэрэ.

Бииги Ульяна Васильевнаны куруук тыыннаах, бииги кэккэбитигэр сылдыар дии саныбыт, кини аата хаһан да умнулуу суоҕа.

Тумук: Учуутал диэн кырдык сүдү, улуу идэ. Бу идэҕэ таба тайаммыттар киэн билиилэринэн, олоххо сыһыаннарынан, сүрэхтэрин сылааһынан үөрэнээччилэригэр сырдыгы-кэрэни саҕаллар, үгүс ыччат барҕа махталын, биирээбилин үйэлэргэ ылаллар.

Бииги учууталбыт Ханчава Ульяна Васильевна Саха сиригэр историятыгар бэйэтин миэстэтин булуу, улуус, республика үөрэбин салаатын анал киллэнигэр киирэн сөптөөх сыанабылы ылыа диэн эрэнэбин.

Ульяна Васильевна үөрэппит оҕолорун, үөрэнээчилэрин санааларыгар учууталларын туһунан сырдык өйдөбүл үйэлэргэ өлбөөдүйүө суоҕа. Кини кэлэр көлүөнэ учууталларга холобур, чугас аймахтарыгар, дьонугар-сэргэтигэр киэн туттунуу, алтыспыт атастарыгар, үөлээннээхтэригэр уһун сылларга ахтылла, санатылла, үйэтитиллэ турдар.

Туттуллубут литература:

1. Учуутал дьоло-үөрэнээчилэрин ситиһиилэригэр. «Бичик», Дь: 2012с
2. Педагогическая энциклопедия . Том 1, том 2 .Якутск, 2000.